Şeair-i İslamiye’nin İhyası: Arapça Ezana Özgürlük

> *“Sünnet-i Seniyyenin içinde en mühimi, İslâmiyet alâmetleri olan ve şeâire de taallûk eden sünnetlerdir. Şeâir, adeta hukuk-u umumiye nev’inden, cemiyete ait bir ubudiyettir. Birisinin yapmasıyla o cemiyet umumen istifade ettiği gibi, onun terkiyle de umum cemaat mes’ul olur.*
>
> *Bu nevi şeâire riyâ giremez ve ilân edilir. Nafile nev’inden de olsa, şahsî farzlardan daha ehemmiyetlidir.” (Lem’alar, s. 58.)*

Ezan, ibadete yapılan bir çağrı olarak, Hz. Peygamber (asm) zamanından bu yana Arapça olarak okunmaktadır. Ezan, Bilal-i Habeşi’nin ilk okuyuşundan sonra, değişik toplumlarda değişik makamlar kazanmış ise de, dilinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu açıdan, ezanın “şeair-i İslamiye”den olma özelliğini koruması, asli şekliyle okunmasına bağlıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlayan reform tartışmaları içerisinde en önemli konu ezan olmuştur.

Ziya Gökalp’in, “Bir ülke ki, camiinde Türkçe ezan okunur / Köylü anlar manasını namazdaki duanın / Bir ülke ki, mektebinde Türkçe Kur’an okunur / Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Hüda’nın / Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın!” dizelerinde hasreti çekilen dinde reformun önemli bir teşebbüsü, 1928 yılında yapılır. İlahiyat Fakültesi’nin öncülüğünde, İslam dininde reform ve modernleşme sorununu incelemek ve üniversite kanalıyla MEB’e tekliflerde bulunmak üzere bir komisyonun kurulması kararlaştırılır. Komisyon tarihçi, ilahiyatçı, psikoloji ve mantık profesörlerinden oluşmuştur.

Komisyon çalışmalarını tamamlar ve şu tavsiyelerde bulunur:

1- Oturacak sıraları, gardıropları olan temiz, düzenli camilere ihtiyaç vardır. Halk buralara temiz ayakkabıları ile girecektir.

2- Bütün dua ve hutbeler Arapça değil, ulusal dilde (Türkçe) olmalıdır. Camilerin iyi yetişmiş müzisyene ve müzik aletlerine ihtiyacı vardır. Modern ve kutsal enstrümantal müzik ihtiyacı acildir.

3- Basılı hutbe dizileri yerine, felsefe eğitimli vaizlerin yetkisinde dini rehberliğe geçilmelidir. (Bernard Lewis, Modern Türkiye’nin Doğuşu, s. 409-411.)

Yukarıdaki tavsiyelere ön ayak olan İlahiyat Fakültesine ilgi gittikçe azalarak, öğrenci sayısı 284’den 20’ye düşmüş, imam-hatip okullarıyla birlikte 1932’de kapanmıştır. Camileri, kiliseleştirmeyi tavsiye eden bu kararlardan sadece Türkçe ezan uygulanmıştır. Bu doğrultuda, 1932 yılından itibaren (Diyanet İşleri Başkanlığının talimatıyla) Arapça ezan okuma yasağı getirilmiş, 1939 yılından itibaren de bu kanuna uymayanlara para ve hapis cezası uygulanmıştır. Bu uygulamayla

devlet, dinin karşısındaki tarafsızlığını yitirmiş ve dinin hükümlerine müdahale etmiştir.

Menderes Açıklamaları ve Tartışmalar

Yaklaşık 18 yıl süren bu uygulama, 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti'nin ilk icraatlarından biri olarak sona erdirilmiştir. Daha önceleri Tokat milletvekili Ahmet Gürkan (31 Mayıs 1950) ve Kayseri milletvekili İsmail Berkok Paşa ile 13 arkadaşı tarafından (2 Haziran 1950) ezanın aslına çevrilmesi hususunda iki teklif Meclise verilmiş bulunmakla beraber, başbakan Adnan Menderes'in basında çıkan mülakatından (5.6.1950, Zafer Gazetesi) sonra çalışmalar hızlandırılmıştır. Sözkonusu mülakatta Adnan Menderes şu açıklamayı yapmıştır: "… umumî âdaba ve âmme nizamına hiçbir aykırılık göstermeyen ezan meselesinde memnu'iyetin devamı lâiklik prensibini menfi cihetten zedelemek mânasını tazammun eder. Tekrar edelim ki, irticaa, taassuba, geriliğe karşı mücadeleyi ancak prensiplere sıkı sıkıya bağlı kalmakla mümkün görüyoruz. … Hükümet olarak ezan meselesi hakkında görüşümüz bundan ibarettir." (Zafer Gz., 5.6.1950.)

Zamanın gazetelerinde yer alan haber ve yorumlarda, hiç beklenmedik bir zamanda yapılan bu açıklamanın muhalefet partisi (CHP) tarafından hoş karşılanmadığı ve Atatürk İnkılâbını zedeleyeceği ifade edilerek halk arasında da müsbet ve menfi tesir meydana getirdiği kaydedilmiştir. Yeni Sabah'ta; "Menderes Kabinesinin almak istediği bu kararda inkılabımıza karşı bir hürmetsizlik olmadığı gibi bunu takiben bazı buna benzer hallerin de tevali edeceği yolunda bir şey düşünmek çok yanlış olur. Bu kararın alınmasının en büyük âmili, Arapça ezan meselesinin hemen bütün köylerde, köylüler arasında husumet yarattığı ve onları birbirine düşürdüğü…" ifadelerine yar verilerek karara olumlu yaklaşılmıştır. (Yeni Sabah, 6.6.1950) Aynı gazete, ertesi gün, Ankara Üniversitesi'nden 150 talebenin, Başbakan'a çektikleri telgrafı nakletmiştir: "Ezanın serbestisi mevzuunda verdiğiniz beyanatı derin bir memnuniyetle okuduk. Laikliğin bütün icapları ile tatbiki hususundaki kararınızı ve serbest din, serbest devlet düsturunu teyid etmek zımnında gösterdiğiniz âsilane cesareti, bütün kalbimizle tasvip ediyoruz." (Yeni Sabah, 7.6.1950)

Okuyucularına ilk sayfadan haberi veren bir başka gazete de CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi'dir. Gazetede, gençlerin ve münevverlerin alınan karardan hoşnut olmadıkları belirtilerek; "… umumiyetle gençler ve münevverler, Atatürk'ün inkılap yapısında bir gedik mevzubahis olduğunu belirterek teessürlerini ifade etmekte ve birçokları da işin bu kadarla kalıp kalmayacağını sormaktadır. DP'nin seçim beyannamesinde ezan hakkında bir vaad olmadığı halde yeni iktidarın bu tedbiri almak zaruretini duyması, bu parti propagandacılarına atfedilen birçok vaadler gibi bunun da parti ileri gelenlerinin malumatı tahtında seçmenlerin kulağına fısıldadığı kanaatini bir çok kimselerde uyandırmıştır," ifadelerinden sonra "…ezanın Arapça okunması kararından memnun kalan grubun 70-80 kişi olduğu haber verilmektedir. Buna karşılık DP milletvekillerinden münevver ve genç kalabalık bir grubun Cumhuriyeti ve İnkılabı Türk gençliğine emanet için Atatürk'ün söylediği sözleri hatırlayarak eza duydukları da öğrenilmiştir." haberine yer verilmiştir. (Ulus, 6.6.1950)

Ezanın Aslına Çevrilmesine Dair Kanun Teklifleri

DP Meclis gurubu 13 Haziran günü saat 15:00'te basına kapalı olarak yaptığı toplantıda; "…DP'nin laik anlayışına uygun olarak ezanın Türkçe okunması hakkındaki kanun maddesinin yürürlükte tutulmasına" karar vermiştir. Ezanın aslına çevrilmesiyle ilgili üç ayrı kanun teklifi meclise sunulmuştur.

Bunlardan ilki Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan'ın 31.5.1950 tarihli teklifidir:

I- Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan'ın teklifi: "T.C.K. 526/2 fıkranın tadili hakkında tanzim edilen gerekçe ve tasarı iki parça halinde sunulmuştur.

"Kanuniyet kesbetmesi için ivedilikle müzakere edilmek üzere gerekli komisyona sevkini ve kanunlaşmasını saygı ile teklif ederim". Gerekçesi şöyledir: "Devletimizin Anayasamızda tespit edildiği gibi lâik olması ve lâikliğin ise devlete din müesseselerinin yekdiğerinden ayrı tutularak birbirine karıştırılması mânâsına gelmesi itibariyle kanunların bu esaslar dairesinde ayarlanması icap ettiği gibi lâikliğe aykırı olan kanunların da buna muvazi olarak tadili icap eder. … Sabık iktidarın lâikliği din aleyhinde tefsir etmesi suretiyle ve bu cümleden olarak iman ve âmelden mürekkep Müslümanlık

dinin amele taallûk eden ezan ve kametin Türkçe okutulmasını mecbur tutması lâiklik prensibini ihlâl ve Anayasanın verdiği vicdan hürriyetine tecavüzdür.”

II- Kayseri Milletvekili İsmail Berkok ve 11 arkadaşının kanun teklifi: “4696 sayılı Anayasa Kanununun ikinci maddesinde mündemiç (Lâiklik) kelimenin mânası, devlet işlerine dinin, din işlerine de devletin karışmaması, din ile dünya işlerinin ayrılması şeklinde tefsir ve kabul edilmekte ve aynı kanunun 75. maddesinin son kısmında ise (… güvenliğe ve edep törenlerine, kanunlar hükümlerine aykırı bulunmamak üzere her türlü din törenleri serbesttir) denilmektedir.

“Memleketimizde azınlıkta bulunan Musevi ve İsevi vatandaşların dini itikat ve âmel şekillerine hiçbir suretle müdahale edilmemiş ve bilâkis tamamen serbest bırakılmıştır. Bu toprağın hakiki evlâtları ve hakiki sahibi bulunan Müslüman, Türk vatandaşların din ve vicdan hürriyetlerine, amel ve ibadet şekillerine de müdahale edilmemek iktiza edeceğine ve partimiz programının 14. maddesinde ise (… Partimiz lâikliğin din aleyhtarları şeklinde yanlış tefsirini reddeder, din hürriyetini, diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tanır), diye yazılı olduğuna göre, müvekkillerimiz ve seçmenlerimiz bulunan Müslüman Türk vatandaşların ısrarlı ve haklı isteklerine istinaden ezan ve kametin tercüme halinde okunmasına dair 4055 sayılı kanunla değiştirilen Türk Ceza Kanununun 526. maddesinin ikinci fıkrasında yazılı (… veya Arapça ezan ve kamet okuyanlar) ibaresinin kaldırılması hususunda hazırladığımız kanun teklifini Yüksek Kamutaya arz ederiz.”

III- Hükümetin teklifi: “Türk Ceza Kanununun 526. maddesinin değiştirilmesi hakkında Adalet Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunun 14/6/1950 tarihli toplantısında Yüksek Meclise sunulması kararlaştırılan Kanun tasarısının gerekçesiyle birlikte sunulmuş olduğunu saygılarımla arz ederim.” (15.6.1950, Başbakan Adnan Menderes)

Kanun teklifinin gerekçeleri: “… Anayasanın Türk vatandaşı için tabii hak saydığı vicdan hürriyetinin dokunulmaz bir hak olarak hürmete lâyık görülmesi gerekir. Her türlü müdahaleden âzade kalmak iktiza ederken ana kanunlarla korunmuş bulunan din ve vicdan hürriyetinden vatandaşı herhangi bir şekilde kısmen veya tamamen mahrum etmek ve bu hususu, kanuni ceza teyitleri altında bulundurmak doğru olmaz. Böyle bir kayıtlama, Türkiye devletinin esas vasıflarını gösteren Anayasanın 2. maddesindeki lâiklik esasına da uygun düşemez. Din ile devletin ayrılması ve devletin din işlerine karşı tamamen bitaraf kalmaları şeklindeki telâkkinin ifadesi olan lâikliğin, ibadetin icra şekline taalluk eden herhangi bir faaliyet veya faaliyet safhasında tadilini tazammum eder tarzda müdahalede bulunmamasını zaruri kılan bir ana hüküm olarak muhafaza ve idame edilmesi zaruridir. Arapça lisanın eski zihniyet ve ananelere bağlayan tesirinden halkı kurtarmak gayesinin takip edildiğine taalluk eden görüşte de bugün için bir isabet mülahaza etmek caiz olamaz.

“… Binaenaleyh, gerek büyük bir Müslüman vatandaş çoğunluğunu bu huzur ve rahata eriştirmek ve gerekse Anayasa ile müeyyet lâiklik prensibine devletçe sadakat göstermiş olmak ve bilhassa ana hak ve hürriyetlerden olan vicdan ve din serbestisini herhangi bir zorlama altında bulundurmamak sebeplerinden ötürü Türk Ceza Kanununun 526. maddesinde mevcut ezan ve kametin Arapça okunmasının memnu’iyeti hakkındaki hükmün kaldırılması gerekli bulunmuştur.”

CHP: “Arapça ezan Hakkında münakaşa açmaya taraftar değiliz”

Ezan tasarısının meclise verilmesinden sonra CHP’nin alacağı tavır merak konusu olmuştur. CHP meclis grubu iki gün boyunca toplantılar yaparak alacakları tavır konusunda görüşmelerde bulunuşlardır. Bu konuda Yeni İstanbul gazetesi şu haberi vermiştir: “Öğrendiğimize göre CHP grubu bu hususta menfi bir vazıyet almayacak, ancak dil bakımından bazı ihtirazı kayıtlar öne sürecektir.” (Yeni İstanbul, 16.06.1950)

CHP’nin tavrı ile ilgili 17 Haziran tarihli Son Posta gazetesinde daha ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bu gazetenin haberine göre CHP’nin meclis grubunda ilk önce genel bir aleyhtarlık oluşmuş; Yusuf Ziya Ortaç, Cevdet Kerim İncedayı, Hasan Reşit Tankut ve arkadaşları Arapça ezan aleyhinde konuşmuşlar; bu değişikliğin inkılaba ihanet olduğunu, irticaın avdeti için bunun ilk adım teşkil edeceğini, binaenaleyh, Halk Partisinin mutlak suretle bunun aleyhinde bulunması icap ettiğini ifade etmişlerdir. Hasan Reşit Tankut çekimserliği teklif ederken, genç milletvekilleri tasarının lehinde olunmasını belirtmişler, son olarak Şemsettin Günaltay’ın konuşmasından sonra havanın değişmiş ve yapılan oylama sonucu tasarının desteklenmesi yönünde karar alınmıştır. İsmet İnönü aleyhte tavır takınırken, Cevdet Kerim, Yusuf Ziya Ortaç,

Hasan Reşit Tankut ve Cemal Eyüboğlu kararın aleyhinde kalmışlardır.

Adalet Komisyonu, teklifleri birleştirerek genel kurula sunmuş, 16 Haziran saat 15:00'te Meclis, Fuat Hulusi Demirelli'nin başkanlığında toplanarak, Arapça ezan tasarısını görüşmeye başlanmıştır. İlk konuşmayı Adnan Menderes yapmış: "Arapça ezan hakkında DP meclis grubunun aldığı kararın gazetelerde ve radyo ile yayınlandığını ve bunun neticesinde Arapça ezan okumak gibi hadiselerin artacağını ve bu hususta bir kanun kabul edildiğinden bunların suç sayılacağını, bunu için bu tasarının bir an evvel gündeme alınmasını" istemiştir. (Yeni Sabah) Menderes konuşmasında sonra başkan Demirelli, adalet encümeninin de aynı teklifte bulunduğunu bildirerek, teklifi oya sunmuş ve kabul kararından sonra teklifin müzakeresine geçilmiştir.

CHP grubu adına (metni, Şemsettin Günaltay tarafından hazırlandığı bildirilen) konuşmayı Cemal Eyüpoğlu yapacaktı. Başkan'ın teklifin aleyhindeki konuşmanın yapılacağını söylemesi üzerine, CHP'liler ve aynı anda Eyüpoğlu lehte konuşulacağını bildirmiş, bir anda hem bir şaşkınlık, hem de memnuniyet havası esmiştir. Eyüpoğlu'nun konuşması ertesi gün basında şu şekilde yer almıştır: "Bu memlekette milli devlet ve milli şuur politikası Cumhuriyetle kurulmuş ve CHP bu politikayı takip etmiştir. Ezan meselesi daima bir dil meselesi, bir milli şuur meselesi olarak telakki edilmiştir. Devlet politikası mümkün olan her yerde Türkçe konuşulmasını emreder. Türk vatanında ibadete çağırmanın da öz dilimizde olmasını bu bakımından daima tercih ettik. Türkçe ezan veya Arapça ezan üzerinde bir politika münakaşası açmaya taraf değiliz. (Bravo sesleri ve alkışlar). Milli şuurun bu konuyu kendiliğinden halledeceğine güvenerek Arapça ezan meselesinin ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacağız. (Alkışlar ve Bravo sesleri)" (Son Posta; Yeni Sabah, 17.06.1950)

Müzakerelerin bitiminde el kaldırma suretiyle yapılan oylamada, teklif, tüm DP'lilerin ve İsmet İnönü ve birkaç milletvekili dışında CHP'nin büyük ekseriyetinin oylarıyla kabul edildi. Türk Ceza kanununun 526. maddesinin 2. fıkrası, 5665 sayılı kanunla değiştirildi ve Cumhurbaşkanı tarafından tasdik edilerek, 17 Haziran 1950'de yürürlüğe girdi.

Kanunun Ramazan ayına yetiştirilmesi, geniş halk kesimi tarafından memnunlukla karşılandı. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte, Arapça ezan okuma suçundan takibata uğrayanların, mahkum olanların mahkumiyetlerinin infaz durduruldu, diğer yandan, Mareşal Çakmak'ın cenaze töreninde Arapça ezan okuyup tekbir ve tehlil getiren 45 şahıs hakkındaki takibat da kaldırıldı.

Son Posta gazetesinin İzmit muhabiri şu haberleri geçmiştir: "Ezanın din dili ile okunması serbestliğini radyo ve gazeteden öğrenen İzmitliler bugün öğle (17 Haziran) namazı vaktini sabırsızlıkla beklemişlerdir. Müezzinler çift olarak ezana başladıklarında hocalar da halkla beraber duâ ederek hazırlanmış olan kurbanlar kesilmiştir. Halk ağlayarak birbirini tebrik edip kucaklaşmıştır. Ayrıca dün toplanan 1200 imzalı tebrik teli de bugün BMM başkanlığına çekilerek lâikliğin hürriyete kavuşmasından dolayı dokuzuncu devre BMM'ne İzmitliler minnetlerini bildirmişlerdir. Köylerde de ezan vakti halk kadınlı erkekli olarak camileri doldurmuşlar ve ezanı gözyaşları dökerek dinlemişlerdir."

Yeni Sabah Gazetesi ise bazı üniversitelilerin Başbakana çektikleri telgraflara yer vermiştir: "Bütün İslâm aleminin, Müslüman Türk camiası ve Türk gençliğinin en derin sevgi ve muhabbetini kazandıran Ezan-ı Muhammedi'nin asli şekline müsaade ile demokrasinin kabul ettiği hakiki vicdan hürriyetine doğru ilk adımı atmış olan Başbakanımızı biz İstanbul Üniversitesi Gençliği de bütün ruhumuzla tebrik ederken, vatan, millet ve din hizmetinde hayırlı muvaffakiyetler diler, samimi hürmet ve selamlarımızı arz ederiz."

Son Posta Gazetesi'nden Ercümend E. TALU "Mübarek Ramazan" başlıklı makalesinde, bu yılki Ramazanın bir hususiyeti "itikat ve vicdan hürriyetinin şimdi daha geniş" olduğunu yazar. "Millet Meclisi Arapça ezan yasağını kaldırmakla lâiklik umdelerine dokunmamış bilakis o umdeleri takviye ve tersin etmiştir. Madem ki, din ile devlet işleri ayrılmıştır, devlet ezanın minarelerden nasıl okunacağına karışamaz. Demokrat iktidarın bu lâiklik anlayışına Halkçı azınlığın da katılması alınan kararın isabetine bir delildir" (18.06.1950)

Başbakanın 5 Haziran'da Arapça ezanla ilgili demecinin gazetelerde yayınlanmasıyla birlikte gösterilen sert tepkiler gittikçe azalmış, CHP'nin de ilk baştaki sert tutumunu devam ettirmeyip tasarının lehine oy kullanmasıyla tasarının kanunlaşmasından sonra, ülkenin dört bir yanında büyük bir memnuniyete hasıl olmuştur.

Askeri Darbeler ve Ezan

Arapça ezan okuma serbestisinin meclisin ezici ekseriyeti ve CHP'nin de desteğiyle kanunlaşmasına rağmen, buna karşı olanlar 27 Mayıs darbecilerinden ivedilikle Arapça ezanın yasaklanması ve dinde reform yapmalarını istemişlerdir. Ancak ne Cemal Gürsel ve ekibi, ne 12 Mart yönetimi, ne de 12 Eylülcüler buna cesaret edememişlerdir. Buna rağmen Türkçe ezanı savunanlar 28 Şubat sürecinde konuyu tekrar gündeme getirmekten geri durmamışlardır. Bugün konunun sözcülüğünü yapanların tezleri 1960'ta ileri sürülen tezlerden hiç de farklı değildir. Hayri Alpay Kasım 1960 şunları yazmıştır: "Atatürk bu devrimi de maksatsız yapmamıştır. O, bir milleti birbirine yaklaştıran, milli bütünlüğü sağlayan dil olduğunu bilenlerin başında geliyordu. İşte ezanın Türkçe okunmasını istemesi bundandı. Aynı şekilde, her Türk'ün din gerçeklerini, din kurallarını gerektiği gibi öğrenmesi için Kur'an'ın da Türkçeleştirilmesi üzerinde durmuştur." (Dinimizde Reform, Kemalizm, Sayı: 36, Kasım 1960)

Sonuç

1932 yılında yasaklanan, 1939 yılında okuyanlara cezai müeyyide getirilen Arapça ezan üzerindeki müdahalelerin hiçbir geçerli sebebi yoktur. Millete mal olmayan her teşebbüsün akim kaldığı, Türkçe ezan yasağının akıbetiyle bir kez daha ortaya çıkmıştır. Çünkü, 17 Haziran'da yürürlüğe giren kanun Türkçe ezan okumayı yasaklamadığı gibi Arapça ezan okumayı da mecburi hale getirmemiştir. Yani, Türkçe ezan okunabilirdi. Oysa, kanunun yürürlüğe gün her tarafta ezan Arapça okunmuş ve büyük bir sevince sebep olmuştur.

Millileşme, daha iyi anlama, Atatürk ilkelerini koruma vb. sebeplerle karşı çıkılan Arapça ezanın, yasağı ve cezai müeyyideyi koyan, başında İsmet İnönü'nün bulunduğu CHP'nin de oylarıyla kabul edilmiş bulunması, ileri sürülen mazeretleri ve iddiaları çürüten büyük bir delildir. CHP, yaptığı hatayı anlamış ve dine bariz bir şekilde müdahale olan yanlış tutumundan geri dönmüştür.

Ezan-ı Muhammedi üzerinde spekülasyonlarda bulunanların en büyük başarısı(!) halkın gözünden düşmektir ve bunu da başarıyorlar. Toplumumuzun huzuru, lâiklik adına (asla lâikliğe uymayan) yapılan baskı ve müdahalelerin son bulmasıyla ancak sağlanabilir.